

МЕСЦА І РОЛЯ АДАМА ГУРЫНОВІЧА Ё БЕЛАРУСКАЙ ФАЛЬКЛАРЫСТЫЦЫ АПОШНЯЙ ЧВЭРЦІ XIX СТАГОДДЗЯ

Апошняя чвэрць XIX ст. вызначаецца вялікай зацікаўленасцю да беларускага фальклору з боку польскіх, рускіх, украінскіх і, зразумела, беларускіх даследчыкаў. Зборнікі беларускага фальклору, этнаграфічныя даследаванні, больш ці менш дасканалыя па апрацоўцы і змесце, выходзілі дастаткова інтэнсіўна. На старонках «Zbióru Wiadomości do Antropologii Krajowej» – перашага польскага навуковага этнаграфічнага часопіса, які выдаваўся ў 1877–1895 гг. Антрапалагічнай камісіяй [Akademii Umiejętności](#) ў Кракаве, перыядычна з'яўляліся фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, зафіксаваныя на беларускіх землях. Да беларускага фальклору звярнуўся Оскар Колберг у сваіх дзвюх кнігах «Беларусь – Палессе» і «Літва». Міхал Федароўскі на працягу многіх гадоў (1877–1891) збіраў матэрыялы для сваёй манументальнай працы «Люд беларускі». Выпускалі свае зборнікі Іван Бадуэн дэ Куртэнэ, Мікалай Янчук, Уладзіслаў Вярыга. Вялікую ролю ў развіцці беларускай этнаграфіі дадзенага перыяду адыгралі Мікалай Нікіфароўскі, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Адам Багдановіч, Аляксандр Сержпутоўскі, Яўхім Карскі.

Пачынаючы з другой паловы XIX ст. даследаванні па беларускім фальклору і этнаграфіі, як слухна адзначыў Міраслаў Аляхновіч, «выйшлі за перадавуковую стадыю, аматараў і энтузіястаў замянілі добра падрыхтаваныя прафесіяналы, з'явіліся першыя спецыяльныя часопісы, таму запісы, зробленыя ў той перыяд, маюць вялікую навуковую вартасць» [1, с. 9].

Многія даследчыкі таго часу сутыкнуліся з праблемай вызначэння месца беларусаў у славянскім свеце. Пацверджаннем гэтаму могуць службыць многія выказванні. «Што беларускае племя, па свайму паходжанню і па сваіх асноўных рысах этнічнага характару, належыць да агульнага рускага цэлага, у гэтым няма ніякага сумневу: апошнім часам назіранні над мовай і бытам упэўніваюць, што галіна беларуская знаходзіцца ў бліжэйшым сваяцтве менавіта з велікарускай галіной, у адрозненні ад маларускай, больш аддаленай ад абедзвюх, але сказаць, што няма ніякіх этнаграфічных адрозненняў беларускага племені, значыць адмовіцца ад даследавання. Існаванне беларускага «племені» не падлягае сумневу: пытанне толькі ў тым, на колькі і ў якіх баках свайго характару гэтае племя адрозніваецца ад таго велікарускага, якое склала зерне і галоўную народнасць Рускай дзяржавы?» [2, с. 4] Гэта думка вядомага гісторыка і этнографа Аляксандра Пыпіна ў кнізе «История русской этнографии. Белоруссия и Сибирь» (1892 г.), а перад тым у публікацыі ў «Вестнике Европы», была дастаткова распаўсюджана сярод рускіх даследчыкаў. Зразумела, што такія погляды не знаходзілі падтрымкі ў навукоўцаў польскіх. Паказальна выглядае рэцэнзія на працу А. Пыпіна ў пецябургскай польскамоўнай газеце «Przegląd literacki,

dodatek do Kraju», напісанай Янам Лосем, польскім мовазнаўцам і славістам: «Ва ўступе працы сустракаемся з досыць смелым поглядам, які, аднак, нельга падмацаваць фактамі так, каб яго можна было лічыць цалкам даказаным: менавіта пан Пыпін сцвярджае, што беларускі дыялект больш, чым маларускі, прыбліжаны да вялікарускага. Калі звернем увагу на цяжкасці якой-небудзь класіфікацыі моў і дыялектаў, на непадобнасць адшуквання нязменных да гэтага фактаў, то будзем здзіўлены, якім чынам узнікла ў аўтара думка, якая з такой празмернай дакладнасцю акрэслівае адносіны гэтых трох дыялектаў. Погляд больш як дзіўны, таму што беларускі дыялект бясспрэчна мае прыкметы, агульныя з польскай мовай, якіх не мае дыялект маларускі, і гэта прыкметы такія, якія не могуць лічыцца запазычанымі з польскай мовы» [3, с. 9]. У сваю чаргу частка даследчыкаў прыйшла да высновы і адстойвала думку аб існаванні беларускай мовы. Так, напрыклад, ва ўступе да кнігі В. Вярты «Беларускія паданні» (Львоў, 1889 г.) Ян Карловіч заключае, што беларуская мова «не з'яўляецца дыялектам рускай мовы ці ўкраінскай і што яна цалкам самастойная мова» [1, с. 103].

Менавіта ў гэты перыяд актыўнай зацікаўленасці беларускай этнаграфіяй і фальклорам і распачаў сваю фалькларыстычную дзейнасць Адам Гурыновіч. Гэта выглядала абсалютна натуральна на той час, у пісьменніцкім асяродку збіраннем беларускага фальклору займаліся многія (Эліза Ажэшка, Францішак Багушэвіч, Эмма Дмахоўская). А. Гурыновіч захапіўся даследаваннямі знакамітых фалькларыстаў-землякоў Івана Іванавіча Насовіча і Паўла Васільевіча Шэйна. Відавочна, што іх навуковыя працы далі штуршок да самастойнага распачынення фалькларыстычных даследаванняў. Хутчэй за ўсё, менавіта пад час летніх вакацый Адам Гурыновіч займаўся зборам і апрацоўкай беларускіх народных песень і іншых жанраў народнай творчасці. Так, сабраўшы некаторы матэрыял у Вішнеўскай гміне Свянцянскага павета Віленскай губерні (так акрэсліў сам фалькларыст), ён меў несумненнае жаданне апублікаваць матэрыял. Па дапамогу звярнуўся да рэдактара часопіса «Вісла», знанага лінгвіста і фалькларыста Яна Карловіча, які ўжо сам сабраў багатую колькасць беларускіх паданняў, казак і песень, а таксама заклікаў іншых даследаваць беларускі фальклор, каб «навукова вызначыць месца беларускай культуры і мовы» [1, с. 103].

Ян Карловіч быў амаль суседам Адама Гурыновіча, бо меў дом у Вішневе, а гэта ўсяго каля дзесяці кіламетраў ад Крыстынопаля, фальварку Гурыновічаў. Завязалася перапіска, і ў хуткім часе малады даследчык з нецярплівасцю чакаў выхаду сваёй першай кнігі:

«Пецяярбург 20 верасня 1890 г.

Шаноўны пан рэдактар! Перапрашаю, што адважыўся дакучаць сваёй просьбай. Але даруйце мне, бо ў гэтым выпадку не ведаю, да каго звярнуцца, таму вымушаны зноў прасіць Вас. Справа ў тым, што на дасланыя на імя пана каля дваццаці беларускіх песень атрымаў ліст, у якім Вы мне паведамілі, што «Wisła» друкаваць іх не можа і што калі я захачу, дык пан будзе ласкавы пераслаць іх у Кракаўскую акадэмію. Што з імі сталася – не

ведаю, паколькі ад таго часу ніякай весткі пра іх не меў. Аднак, не зважаючы на гэта, працую ў тым накірунку, дужа для мяне прывабным, не кідаў і ў часе вакацый, рабіў, што мог. Я сабраў яшчэ каля 200 розных песень, якія хацеў, калі тое яшчэ мажліва, надрукаваць разам з раней надасланымі. Дзе, як і на якіх умовах – усё роўна, бо мне як неафіту першая апублікаваная праца дадала б болей энергіі і ахвоты да наступнай працы, якая, можа, вялікай карысці нікому не прынясе, але і шкоды, з пэўнасцю, не зробіць. За найлепшыя лічу амаль усе песенькі, запісаныя ад пакаёўкі Кацярыны Смаленскай з вёскі Золькі, прыпеўкі ад Аляксандра Шляпы з Дзям’янавіч. Паколькі, мяркуючы з Вашага ліста, «Wisła» друкаваць гэтыя песенькі не зможа, дык прасіў бы шаноўнага пана пераслаць іх у Кракаўскую акадэмію, бо сам не ведаю, якім чынам гэта зрабіць. На перасылку далучаю пры гэтым лісце 1 р. срэбрам. На выпадак, калі і Кракаўская акадэмія не захоча друкаваць песенек, прасіў бы адаслаць іх назад. У кожным разе буду чакаць адказу шаноўнага пана з нецярплівасцю, бо праз яго даведаюся пра лёс мае працы. Застаюся з шчырай павагаю А.Гурыновіч» [4, с. 14].

Вось з такой настойлівай упартасцю Адам Гурыновіч рабіў усё, каб сабраныя ім матэрыялы пабачылі свет. Але павінна было прайсці яшчэ тры гады, каб мара фалькларыста здзейснілася. У 1893 г. праца «Zbiór rzeczy białoruskich» («Збор беларускіх твораў») была надрукавана ў XVII томе часопіса «Збор ведамасцей па айчыннай антрапалогіі» Кракаўскай Акадэміі Навук. Пазней выйшла асобным адбіткам у выглядзе кнігі.

«Збор беларускіх твораў» Адама Гурыновіча ўключае 165 песень і 37 загадак. Сабраны матэрыял даволі разнастайны па тэматыцы. Аўтар класіфікуе песні наступным чынам: песні хрэсбінныя, калыханкі, любоўныя (скраданне дзяўчыны, няшчаснае каханне), вясельныя песні (заручыны, едучы на шлюб, у маладой, у маладога), ваяцкія песні, разбойніцкія, жніўныя, купальскія, пятроўскія, песні пра розныя станы (маладая жонка скардзіцца на свёкра ці свякроў, жыццё з некаханым ці з некаханай, нараканне на п’янства, забойства мужа, скарга маладой жонкі на нешчаслівы лёс, сямейныя сваркі, апісальныя, песні ў форме загадкі), прыпеўкі к танцам, вясёлыя песні, якія спяваюць вясковыя хлопцы і пастушкі, Вялікдзень на Русі Літоўскай (да гаспадара, да гаспадыні, да паніча, да паненкі), песні на калядны пост. Апошнім раздзелам у кнізе змяшчаюцца загадкі. Выкананне песень «пра розныя станы» тлумачыць аўтар: «Заўсёды спяваюць, калі збіраецца шмат людзей, альбо калі ідуць з палявых работ, з ярмарак альбо вечарынак. У большасці сваёй гэта крыўда і скаргі жанчыны ці мужчыны на свой лёс на свёкраў, на некаханую жонку, ці мужа, на няшчаснае каханне» [7, с. 29].

Імкнучыся да найбольшай дасканаласці сваёй працы, фалькларыст тлумачыць цяжкія для разумення польскамоўнага чытача беларускія словы, дае кароткі пераказ сюжэтных ліній многіх песень. Да некаторых прыпевак да танцаў далучае ноты. Пакуль не ўстаноўлена, хто запісваў музыку да гэтых песень, магчыма, што сам аўтар зборніка. Выкажам меркаванне, што ў гэтым яму мог дапамагчы Ян Карловіч. Як вядома, ён «доўга вучыўся музыцы ў Брусэлі, Берліне і Парыжы... і запісаў для Міхала Федароўскага

каля шасцісот мелодый беларускіх народных песень» [5, с. 448]. Магчыма, што і А. Гурыновічу ён запісаў ноты. Адам Гурыновіч, збіраючы матэрыял, імкнуўся пазбягаць паўтораў песень, якія друкаваліся раней. Для супастаўлення ён карыстаўся зборнікамі І. І. Насовіча і П. В. Шэйна [6, с. 238]. На правядзенне такога параўнання ўказвае каментар аўтара да песні «Я цяцеру пасу – ух я!», дзе адзначана, што «цалкам гэта песня знаходзіцца ў зборніку Насовіча; у нас спяваюць толькі ўрыўкі, а ўсю песню амаль ніхто не ведае» [7, с. 42].

XII раздзел кнігі, пад назвай Вялікдзень на Русі Літоўскай, пачынаецца з апісання традыцыі валачобніцтва. Пачатак каментару да раздэла больш нагадвае лірычны абразок вясковага жыцця, які вельмі яскрава сведчыць аб пісьменніцкім таленце аўтара: «З прыходам вясны ў вёсцы рабілася ўсё шумней; дзеткі часцей выбягаюць на вуліцу і сеўшы шэрагам на калодзе пад сцяной, альбо стоячы каля варот весела гавораць, смяюцца і сваболяць, радуюцца, што робіцца ўсё цяплей, што можна выбягаць басанож і даўжэй гуляць на вольным паветры. Старэйшыя таксама часта выходзяць і збіраюцца ў грамадкі, радзяцца і гавораць пра блізкія ўжо працы і, паглядаючы на сонейка і на поле, прадказваюць, калі можна будзе выходзіць з плугам у поле» [7, с. 51].

Пасля выхаду кнігі ў 1893 г. аўтар не адазваўся на так чаканую ім публікацыю. Прафесар Раман Завіліньскі, мовазнаўца, педагог і этнограф, заснавальнік і рэдактар «Poradnika Językowego», аўтар мовазнаўчых і этнаграфічных прац, будучы сакратаром аддзела антрапалагічнай камісіі Акадэміі Навук у Кракаве, піша А. Гурыновічу занепакоены ліст:

«Паважаны пан!

«Зборнік беларускіх твораў», сабраны шаноўным панам і дасланы антрапалагічнай Камісіі, быў надрукаваны, за выключэннем фрывольных песенек, у томе XVII. 50 асобнікаў Зборніка і 33 злоты ганарару чакаюць Вашага адрасу, пра які я ўжо прасіў д-ра Карловіча і пісаў ліст у Вільню. Прашу як мага хутчэй паведаміць мне ў Акадэмію Навук, якім чынам мы павінны пану выслаць і першае, і другое.

З пажаданнямі поспехаў прафесар Раман Завіліньскі» [8, с. 17].

Як вядома, у чэрвені 1893 г. Адам Гурыновіч быў арыштаваны за ўдзел у нелегальным студэнцкім гуртку польска-літоўскай, беларускай і маларускай моладзі, а таксама за захоўванне нелегальнай літаратуры, і кінуты ў Петрапаўлаўскую крэпасць. У канцы лістапада таго ж года, з-за абвастрэння хваробы, быў адпушчаны дамоў у Крыстынопаль. Ліст прафесара Рамана Завіліньскага, высланы 27 студзеня 1894 г., спазніўся. 14 (26) студзеня 1894 г. фалькларыста і паэта А. Гурыновіча не стала. Ён так і не ўбачыў сваёй першай і апошняй прыжыццёвай кнігі. На вялікі жаль, у беларускіх архівах і бібліятэках так і не ўдалося выявіць экзэмпляра «Збора беларускіх твораў» А. Гурыновіча. Гэта рэдкае выданне знойдзена і сканавана для далейшай даследчыцкай працы ў аддзеле рэдкай кнігі Галоўнай бібліятэкі Універсітэта імя Мікалая Каперніка ў Торуні.

Адам Гурыновіч не збіраўся абмяжоўваць сябе толькі гэтым выданнем. Пры даследаванні архіўнай спадчыны пісьменніка вынікае, што ён дастаткова сур'ёзна планаваў займацца беларускай этнаграфіяй і фальклорам. У Беларускай дзяржаўным архіве-музее літаратуры і мастацтва ў фондзе пісьменніка выяўлены разгорнуты спіс навуковай літаратуры па фалькларыстыцы. Бібліяграфія ўключае ў сябе даследаванні па фальклору, этнаграфіі, у крыніцах пазначаны працы беларускай тэматыкі альбо заўвагі аб адсутнасці такога матэрыялу ў тых ці іншых кнігах і часопісах [9, с. 1–24]. Дадзеныя матэрыялы патрабуюць свайго далейшага вывучэння.

Літаратура

1. Olechnowicz M. Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX wieku. Łódź, 1986.
2. Пыпин А. Н. История русской этнографии. Белорусия и Сибирь. Том IV. Санкт-Петербург, 1892.
3. Łoś J. A.N. Pypin «Etnografja białoruska / Przegląd literacki dodatek do Kraju. 1888. №6.
4. Рогач А. Адам Гурыновіч. Вілейка, 2008.
5. Мальдзіс А. Рапсодыя Вішнеўскага возера. Выбранае. Мінск, 2007. (Беларускі кнігазбор).
6. Саламевіч Я. Адам Гурыновіч – фалькларыст / Полымя. 1969, №1. С. 236–240.
7. Hurynowicz A.. Zbiór rzeczy białoruskich (z gminy Wiszniewskiej, parafii Żodziskiej, pow. Świąciańskiego, gubernii Wileńskij). Kraków, 1893.
8. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. Ф. 171. Адз. зах. 15.
9. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. Ф. 171. Адз. зах. 24.